

OGRODY BOTANICZNE, ARBORETA BOTANIC GARDENS, ARBORETA

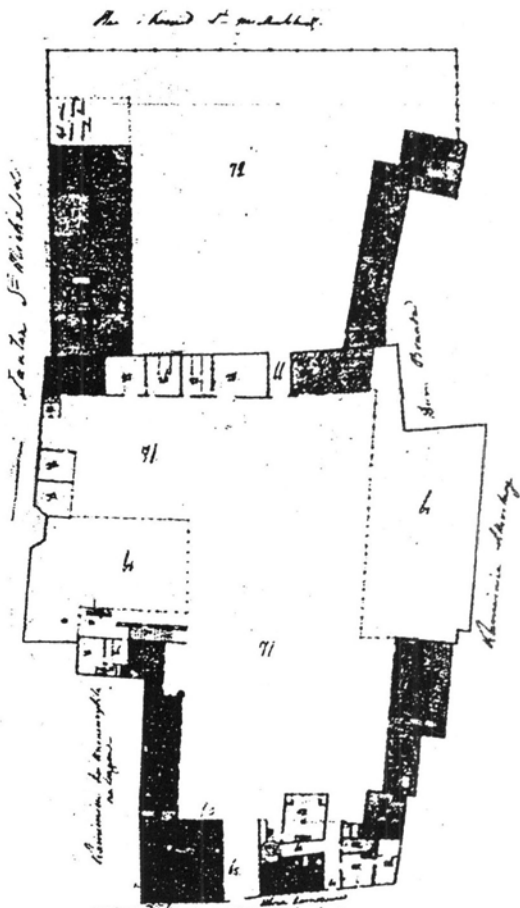
DAWNE OGRODY BOTANICZNE WILNA

Old botanic gardens in Vilna (Vilnius, Lithuania)

Uniwersytet Wileński był najaktywniejszym ośrodkiem botanicznym na przełomie XVIII i XIX wieku w Polsce. Naukę o roślinach wykładali tam najpierw cudzoziemcy, m. in. Jean Emmanuel Gilibert (1741–1814) i Johann Georg Forster (1754–1794), a następnie przyrodnicy polscy: ks. Stanisław Bonifacy Jundziłł (1761–1847) i Józef Jundziłł (1794–1877) [5]. Zgodnie z zaleceniami Komisji Edukacji Narodowej nauczaniu znajomości roślin miał służyć ogród botaniczny. W Wilnie pierwsza placówka o tym charakterze powstała w 1781 r. Do drugiej wojny światowej w mieście tym funkcjonowały kolejno trzy Ogrody Botaniczne. Po pierwszych dwóch nie ma już śladu, trzeci – pomimo dużych trudności – nadal istnieje.

OGRÓD NA DZIEDZIŃCU COLLEGIUM MEDICUM SZKOŁY GŁÓWNEJ LITEWSKIEJ 1781–1787 (-1799)

Najstarszy ogród botaniczny w Wilnie założył Jean Emmanuel Gilibert w roku 1781. Ogród ten mieścił się na dziedzińcu Collegium Medicum Uniwersytetu Wileńskiego (przy ulicy Zamkowej 24, obecnie Pilies 22) (Ryc. 1.). Rośliny w nim rosnące, przede wszystkim drzewa i krzewy, zostały przywiezione z Horodnicy koło Grodna – najstarszego polskiego ogrodu botanicznego założonego przez J. E. Giliberta w 1776 r. przy Królewskiej Szkole Lekarskiej [7: 45]. Po dwóch latach od założenia wileński Ogród liczył już około 2 tys. gatunków [6: 210]. Zdołano wybudować nawet niewielką szklarnię na rośliny ciepłszych stref klimatycznych. Przez następnych kilka lat, do 1787 r. Ogród pod rządami kolejnego profesora – Johanna Georga Forstera wprawdzie się nie rozwijał, ale jego stan nie pogorszył się. Kres jego świetności nastąpił po wyjeździe J. G. Forstera z Wilna w 1787 r. Brak nadzoru przez następne 5 lat (Katedra Historii Naturalnej Uniwersytetu Wileńskiego była wtedy nie obsadzona) sprawił, iż Ogród przestał funkcjonować, a większość kolekcji uległa zniszczeniu do tego stopnia, że gdy Stanisław Bonifacy Jundziłł zakładał nowy Ogród na Sorokiszkach, zdołał przewieźć tam wiosną 1800 r. jedynie kilkaset roślin z ogrodu J. E. Giliberta [8: 124].

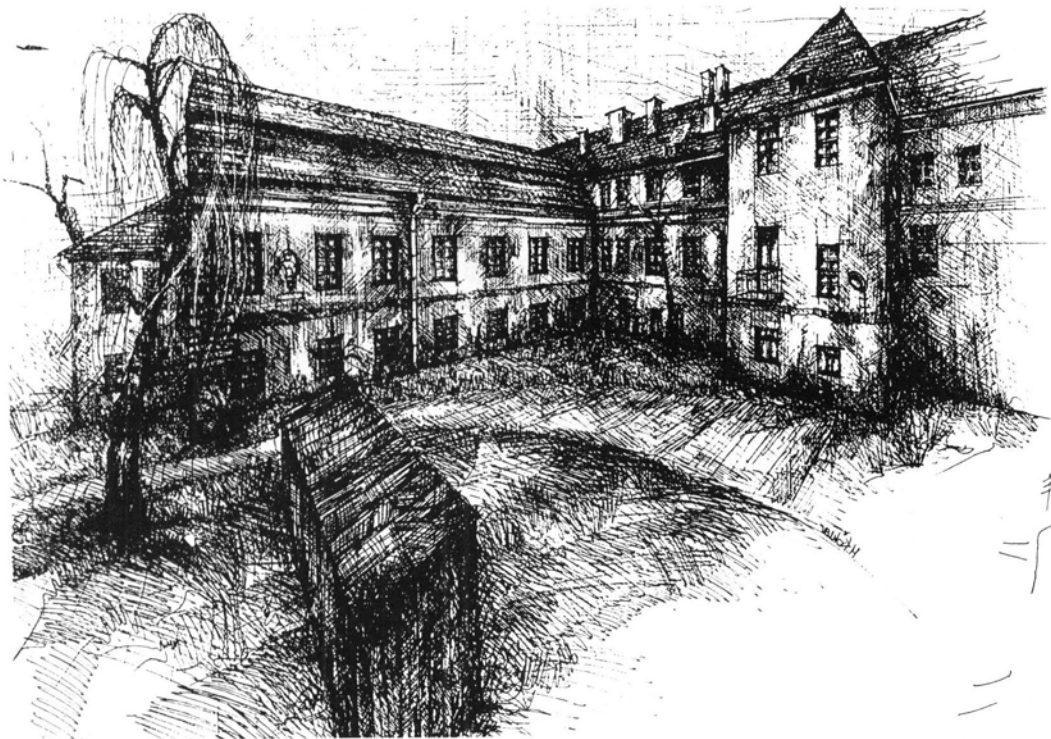
Ryc. 1. Plan Collegium Medicum Szkoły Głównej Litewskiej; lata 80. XVIII w.

Fig. 1 Plan of Collegium Medicum of the Lithuania Main School; end of 18th century.

Obecny stan dziedzińca byłego Collegium Medicum zupełnie nie wskazuje na to, że w drugiej połowie XVIII w. przez kilkanaście lat był tam ogród botaniczny. Rośnie tam teraz kilka drzew, pomiędzy którymi stoją szopy, a wokół nich – wysypisko śmieci. W lewej oficynie pomiędzy oknami pierwszego piętra widać umieszczoną w 1927 r. tablicę pamiątkową poświęconą Juliuszowi Słowackiemu oraz jego popiersie (Ryc. 2.).

OGRÓD NA SOROKISZKACH, 1799–1842

Jesienią 1798 roku rozpoczął S. B. Jundziłł prace nad założeniem nowego Ogrodu Botanicznego na Sorokiszkach, na lewym brzegu Wilenki tuż przed jej ujściem do Wilii [8: 123] (Ryc. 3.). Dzięki energicznym

Ryc. 2. Dziedziniec Collegium Medicum; stan obecny. Rycina piórkem, Małgorzata Köhler, 1995.
Fig. 2. Collegium Medicum; court; present stat. Drawn by Małgorzata Köhler, 1995.

staraniem S. B. Jundziła kolekcje roślin szybko wzrosły, tak że w 1824 r. osiągnęły najwyższy poziom – 6565 gatunków. Wybudowano również trzy szklarnie na rośliny tropikalne. O rozwoju Ogrodu i jego kolekcjach informował S. B. Jundził kilkakrotnie w swych pracach [1, 2, 3, 4]. Po zamknięciu Uniwersytetu w 1832 r. Ogród przejęła Akademia Medyko-Chirurgiczna. Jego kierownikiem był od 1829 r. Stanisław Batys Gorski (1802–1864), który zreorganizował jego układ według systemu de Jussieu. I VIII 1842 r. władze carskie zamknęły Ogród, przeznaczając go po kilku latach na park publiczny. Stopniowo ginęły rośliny w nim uprawiane, najdłużej przetrwały drzewa – ostatnie wycięto dopiero po I wojnie światowej i urządzono tam plac sportowy [6: 225].

Na terenie dawnego Ogrodu znajduje się obecnie park (Sereikiskiu parkas), do którego wchodzi się główną bramą od ulicy Barbary Radziwiłłówny (Barboros Radvilaites gatve). Jego kompozycja w niczym nie przypomina o przeszłości tego miejsca. Po dawnych szklarniach nie ma śladu, przetrwał jedynie budynek, w którym mieściła się Katedra Historii Naturalnej wraz z Gabinetem i Zielnikiem (Ryc. 4.). Po

drugiej stronie Wilenki mieszkał S. B. Jundził. Stoi tam wprawdzie teraz niewielki dom, nie wiem niestety, czy to ten, który służył za mieszkanie dyrektorowi Ogrodu.

OGRÓD NA ZAKRECIE OD 1919 R.

Trzeci Ogród Botaniczny w Wilnie założony został w marcu 1919 r. na lewym brzegu Wilii na Zakrecie, w miejscu, które od ponad dwustu lat służyło jako letnia rezydencja magnatom, biskupom wileńskim, jezuitom, a później rosyjskim generałom. Pierwszym dyrektorem Ogrodu został prof. Piotr Wiśniewski (1884–1971), a inspektorem – Konstanty Proszyński (1859–1936). Następnie w latach 1923–1937 Ogrodem kierował prof. Józef Trzebiński (1867–1941), a po jego przejściu na emeryturę – prof. Franciszek Ksawery Skupieński (1888–1962)[6: 227–228]. W latach 1923–1939 Ogród wydawał spisy nasion, najmniej oferował ich w r. 1923 – 306 gatunków, najwięcej zaś – w 1935 r. – 1077 gatunków.

Ogród Botaniczny na Zakrecie nadal funkcjonuje, należy do Uniwersytetu Wileńskiego, a obecnie jest

Ryc. 3. Plan Ogrodu Botanicznego na Sorokiszkach; po 1840 r.
Fig. 3. Plan of Botanic Garden at Sorokiszki; after 1840.

rekonstruowany. Położony on jest na najniższej terasie zalewowej Wilii, na południe od stadionu Gintaras. Według informacji uzyskanych na miejscu, powierzchnia Ogrodu pierwotnie wynosiła 2 ha, a teraz – 7 ha. Ogród posiada jedną szklarnię wysoką na rośliny drzewiaste (Ryc. 5.) oraz trzy szklarnie niskie: kaktusiarnię, paprociarnię i mnożarkę. Jest zamknięty dla publiczności, czasem przychodzą studenci w ramach zajęć uniwersyteckich. Niezwykle trudna sytuacja ekonomiczna, w jakiej znalazła się Litwa po odzyskaniu niepodległości sprawiła, że zabrakło pieniędzy nie tylko na rozwój Ogrodu, ale nawet na opał. Tylko dzięki wysiłkom pracujących tam osób zgromadzone kolekcje roślin, a szczególnie tropikalnych, przetrwały okresy zimowych mrozów. W przyszłości, po zakończeniu odnawiania, Ogród Botaniczny na Zakrecie znów będzie przyciągał zwiedzających spragnionych kontaktu z egzotycznymi roślinami.

LITERATURA

- [1] JUNDZIŁ S. B. 1815. O znakomitszych roślinach Ogrodu Botanicznego. Rzecz czytana na posiedzeniu Akademickiem Uniwersyt[etu] Wileńsk[iego] dnia 15 Stycznia 1815 roku przez Prof. Bot. X. B. Stanisława Jundziła. *Dziennik Wileński* 1: 273–281.
- [2] JUNDZIŁ S. [B.] 1818. Wzrost Ogrodu Botanicznego. Rzecz czytana na posiedzeniu akademickiem Wileń-

Ryc. 4. Budynek dawnej Katedry Historii Naturalnej; stan obecny.
Fig. 5. Building of former Natural History Department; present state.

Ryc. 5. Fragment Ogrodu Botanicznego na Zakrecie – widok na szklarnię; stan obecny. Rycina piórkciem, Małgorzata Köhler, 1995.

Fig. 5. Botanic Garden at Zakret, Vilna – glasshouses; present state. Drawn by Małgorzata Köhler, 1995.

skiego Uniwersytetu, dnia 15 stycznia, 1818 roku. *Dziennik Wileński* 1(3): 310–316.

- [3] JUNDZIŁ S. [B.] 1818. Wzrost Ogrodu Botanicznego. Rzecz czytana na posiedzeniu akademickim Wileńskiego Uniwersytetu, dnia 15 stycznia, 1818 roku. *Dodatek do Kuryera Litewskiego*, nr 28 z dnia 4 kwietnia 1818 r., s. nlb. 1–2.
- [4] JUNDZIŁ S. [B.] 1850. Gabinet historii naturalnej i ogród botaniczny wileńskiego uniwersytetu. *Biblioteka Warszawska* 1: 39–59.
- [5] KÖHLER P. 1991. Botanika w Krakowie i Wilnie w latach 1780–1840. *Wszechświat*, 92(1): 10–13.
- [6] MOWSZOWICZ J. 1948–1951. Z historii dawnych ogrodów botanicznych Uniwersytetu Wileńskiego. *Kosmos*, ser. A, 66(1–3) (wyd. 1951): 209–230.
- [7] MOWSZOWICZ J. 1966. Z historii dawnego Ogrodu Botanicznego w Grodnie (w 190-letnią rocznicę założenia 1775–1965). *Wiad. Bot.* 10(1): 45–47.
- [8] SŁAWIŃSKI W. 1947. X. Stanisław Bonifacy Jundziłł profesor Historii Naturalnej Wszechnicy Wileńskiej. *Ann. UMCS*, sec. E, suppl. I: 1–207, tab. I–XIII.

Piotr KÖHLER

MUZEJA, ARCHIWALIA, ZBIORY MUSEUMS ARCHIVES, COLLECTIONS

„FLORA WOKUTY” W ZBIORACH
ZIELNIKA MUZEUM PRZYRODNICZEGO
UNIwersYTETU WROCLAWSKIEGO –
ZIELNIK KATORŻNIKA, PIOTRA ADASIA
Z LAT 1954–1956

„Flora of Workuta” in the Herbarium
collection at the Wrocław University Museum
of Natural History – a herbarium collected in
1954–1956 by a Siberian convict, Piotr Adas

BUKIET DLA OJCZYZNY

Powstanie i dzieje zielnika Piotra Adasia są, jakże ważnym, przyczynkiem do tragicznych losów Polaków, którzy na terenie Związku Radzieckiego cierpieli i umierali, na długo jeszcze po zakończeniu II woj-